

Authors' contribution/
Wkład autorów:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Analiza statystyczna/
Statistical analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie tekstu/
Manuscript preparation
F. Opracowanie
piśmiennictwa/
Literature search
G. Pozyskanie funduszy/
Funds collection

EDUCATIONAL FUNCTIONS OF AGRICULTURAL FARMS

EDUKACYJNE FUNKCJE GOSPODARSTW ROLNYCH

Izabella Sikorska-Wolak^{1(A,B,C,D,E,F)}, Jan Zawadka^{2(A,B,C,D,E,F)}

¹Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
²Warsaw University of Life Sciences
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Sikorska-Wolak I., Zawadka J. (2016), *Educational functions of agricultural farms/Edukacyjne funkcje gospodarstw rolnych*. Economic and Regional Studies, Vol. 9, No. 2, pp. 98-112.

ORIGINAL ARTICLE

JEL code: L83, O18, Z32.

Submitted:
December 2015

Accepted:
January 2016

Number of characters:
33 757

Tables: 0
Figures: 7
References: 11

ORYGINALNY ARTYKUŁ
NAUKOWY

Klasyfikacja JEL: L83, O18,
Z32.

Zgłoszony:
grudzień 2015

Zaakceptowany:
styczeń 2016

Liczba znaków ze spacjami:
34 575

Tabele: 0
Rysunki: 7
Literatura: 11

Summary

Subject and purpose of work: The subject of the work were educational farms, and the purpose presentation of the educational function of farms associated in the National Network of Educational Homestead operating in the eastern region of Poland.

Materials and methods: In this paper analyzed offer 41 educational farms operating in the eastern region of Polish. Information on their activities obtained by analyzing the contents of website www.zagrodaedukacyjna.pl, as well as on the websites of the surveyed households.

Results: The surveyed households were the most frequently implemented targets for material culture heritage of the village, traditional trades, crafts and folk art, as well as crop production. Ten activities was mostly agriculture and farm activities, and also widely understood subject nature. The addressees of the offer surveyed households were most often children of school age. Most of the farms offered programs one day without accommodation. Persons person running the course were usually owners.

Conclusions: The modern approach to education makes the farm attractive place to teach classes, integrating theory with practice in a variety of subjects. Direct contact with the rich agricultural and natural environment and cultural and social farmstead promotes a more holistic development of young people.

Keywords: educational homestead, farm, agritourism, eastern region of Poland

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: Przedmiotem pracy były zagrody edukacyjne, a jej celem zaprezentowanie edukacyjnych funkcji gospodarstw rolnych zrzeszonych w Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych funkcjonujących w regionie wschodnim Polski.

Materiały i metody: W pracy przeanalizowano oferty 41 zagród edukacyjnych funkcjonujących w regionie wschodnim Polski. Informacje na temat ich działalności pozyskano w wyniku analizy treści zamieszczonych na stronie internetowej www.zagrodaedukacyjna.pl, a także na witrynach internetowych badanych gospodarstw.

Wyniki: W badanych gospodarstwach najczęściej realizowane były cele dotyczące dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej, a także produkcji roślinnej. Tematyka zajęć prowadzonych w badanych zagrodach dotyczyła najczęściej rolnictwa i zajęć gospodarskich, a także szeroko pojętej tematyki przyrodniczej. Adresatami oferty badanych gospodarstw były najczęściej dzieci w wieku szkolnym. Zdecydowana większość gospodarstw oferowała programy jednodniowe bez noclegu. Osobami prowadzącymi zajęcia byli najczęściej sami gospodarze.

Wnioski: Nowoczesne podejście do edukacji czyni gospodarstwo rolne atrakcyjnym miejscem do prowadzenia zajęć dydaktycznych, integrując teorię z praktyką w zakresie wielu przedmiotów. Bezpośredni kontakt z bogatym otoczeniem rolniczo-przyrodniczym i kulturowo-społecznym zagrody wiejskiej sprzyja bardziej holistycznemu rozwojowi młodego człowieka.

Słowa kluczowe: zagroda edukacyjna, gospodarstwo rolne, agroturystyka, wschodni region Polski

Address for correspondence / Adres korespondencyjny: prof. nadzw. dr hab. Izabella Sikorska-Wolak, Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska, Sidorska St. 95/97, 21-500 Biała Podlaska, Poland; phone: +48 83 344-99-00 w. 266, e-mail: i.sikorska-wolak@dydaktyka.pswbpl
dr Jan Zawadka, Warsaw University of Life Sciences, Faculty of Economic Science, Department of Economics of Education, Communication and Advice, Nowoursynowska St. 166, 02-787 Warsaw, Poland; phone: +48 504-295-392; e-mail: jan_zawadka@sggw.pl

Journal indexed in/ Czasopismo indeksowane w: AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List, ICV 2014: 70.81 (6.96); Polish Ministry of Science and Higher Education 2015: 9 points/ AGRO, BazEkon, Index Copernicus Journal Master List ICV 2014: 70,81 (6,96); Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego 2015: 9 punktów.
Copyright: © 2016 Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska. All articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Introduction

The Polish scientific literature raised the issue of the multi-functionality of rural areas for many years, while the multi-functionality of agriculture and farms in its socio-economic dimension has become a subject of research relatively recently. Research interests about the issue of multi-functionality emerged together with the growing importance of non-productive functions of agriculture for the economy, society, culture and the environment. J. Wilkin [2010, p.12] defines Multi-functionality of agriculture as "the phenomenon of the fact that apart from the basic function of agriculture, which is the production of products (raw materials) of food and other organic raw materials aimed at industrial production, it produces goods and services, as well as performs other functions relevant to the proximal and distal environment farm". In discussions on the multi-functionality of agriculture the problem of public goods currently dominates, especially of an environmental nature, provided by agriculture. However, this is only a part of the multi-functional phenomenon. While discussing the issue of multi-functionality of modern agriculture it should be noted that the traditional agriculture, which dominated for many centuries in Poland and other countries, was characterized by multi-functionality. However, this multi-functionality was different in terms of nature and dimension. While traditionally understood multi-functionality was focused on inter-household, satisfying household needs, peasant family and production holding (closely related and forming a single unit), a contemporary multi-functionality is aimed at outdoor holdings and serves the function of satisfying a number of important social needs: environmental, cultural, economic and social.

One of the important social needs that can be met by agriculture and farms are educational needs. The deep roots of agricultural activity in a specific natural, social and cultural environment cause that farms can serve important educational functions. In discussions on the multi-functionality of agriculture and farms, this sphere interactions of farms in our country is rarely considered and still remains little recognized. It began to appear along with the development of tourist villages and farms, and households specializing in tourism. This fact was the inspiration for the authors' study to take up the issue of education using the resources of the farm and the village.

The aim of the study is to present the educational function of farms operating in the eastern region of Poland¹, affiliated to the National Network for Educational Homestead. Information on their activities was obtained by analyzing the contents of the website

¹ The term of the eastern region stands for Polish voivodeships: Podlaskie, Lubelskie, Świętokrzyskie and Podkarpackie. This division results from (EC) No 1888/2005 Regulation of the European Parliament and of the Council from 26 October, 2005 on the establishment of a common classification of Territorial Units for Statistics (NUTS). Regions in this classification are identified as NUTS 1, voivodeships as NUTS and subregions as (NUTS 3), which form a complex of several counties. Polish eastern region should not be associated with the macroregion of Eastern Poland, which includes 5 voivodeships: Warmińsko-mazurackie, Podlasie, Lubelskie, Świętokrzyskie and Podkarpackie.

Wstęp

W polskim piśmiennictwie naukowym od wielu lat podnoszona jest problematyka wielofunkcyjności obszarów wiejskich, natomiast wielofunkcyjność rolnictwa i gospodarstw rolnych w jej społeczno-ekonomicznym wymiarze stosunkowo niedawno stała się przedmiotem badań. Zainteresowania badawcze zagadnieniem wielofunkcyjności rolnictwa pojawiły się wraz z rosnącym znaczeniem pozaprodukcyjnych funkcji rolnictwa dla gospodarki, społeczeństwa, kultury i środowiska naturalnego. Wielofunkcyjność rolnictwa J. Wilkin [2010, s. 12] definiuje jako „zjawisko polegające na tym, że poza podstawową funkcją rolnictwa, jaką jest wytwarzanie produktów (surowców) żywnościowych i innych surowców organicznych służących produkcji przemysłowej, wytwarza ono dobra i usługi, a także realizuje inne funkcje mające znaczenie dla bliższego i dalszego otoczenia gospodarstwa rolnego”. W dyskusjach nad wielofunkcyjnością rolnictwa dominuje obecnie problem dóbr publicznych, zwłaszcza o charakterze środowiskowym, dostarczanych przez rolnictwo. Jest to jednakże tylko część zjawiska wielofunkcyjności. Podejmując problematykę wielofunkcyjności współczesnego rolnictwa należy zauważyć, że również tradycyjne rolnictwo, jakie dominowało przez wieki w Polsce i innych krajach, odznaczało się wielofunkcyjnością. Owa wielofunkcyjność miała jednakże inny charakter i wymiar. O ile tradycyjnie rozumiana wielofunkcyjność nakierowana była na wewnątrz gospodarstwa, zaspakajanie potrzeb gospodarstwa domowego, rodziny chłopskiej i gospodarstwa produkcyjnego (ściśle ze sobą powiązanych i stanowiących jednolitą całość), to współczesna wielofunkcyjność nakierowana jest na zewnątrz gospodarstwa i służy zaspokojeniu wielu ważnych potrzeb społecznych: środowiskowych, kulturowych, gospodarczych i społecznych.

Jednymi z ważnych potrzeb społecznych, które mogą być zaspakajane przez rolnictwo i gospodarstwa rolne są potrzeby edukacyjne. Zakorzenie działalności rolniczej w specyficznym środowisku przyrodniczym, społecznym i kulturowym sprawia, iż gospodarstwa rolne mogą pełnić ważne funkcje edukacyjne. W dyskusjach nad wielofunkcyjnością rolnictwa i gospodarstw rolnych ta sfera oddziaływań gospodarstw rolnych jest w naszym kraju rzadko uwzględniana i mało jeszcze rozpoznana, zaczęła pojawiać się wraz z rozwojem funkcji turystycznej wsi i gospodarstw rolnych oraz specjalizacją gospodarstw agroturystycznych. Ten fakt stanowił dla autorów opracowania inspirację do podjęcia problematyki edukacji z wykorzystaniem zasobów gospodarstwa rolnego i wsi.

Celem opracowania jest zaprezentowanie edukacyjnych funkcji gospodarstw rolnych, funkcjonujących w regionie wschodnim Polski¹, zrzeszonych w Ogól-

¹ Pod pojęciem regionu wschodniego Polski rozumieć należy województwa: podlaskie, lubelskie, świętokrzyskie oraz podkarpackie. Podział ten wynika z Rozporządzenie (WE) nr 1888/2005 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 października 2005 r. w sprawie ustalenia wspólnej klasyfikacji Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NUTS). Regiony w tej klasyfikacji oznaczane są jako NUTS 1, województwa jako NUTS 2 oraz podregiony (NUTS 3), które stanowią zespół kilku powiatów. Regionu wschodniego Polski nie należy utożsamiać

www.zagrodaedukacyjna.pl where subsequent farms were characterized in details. What is more, the websites of surveyed farms constituted the source material. During the development of the introductory part, in which the essence and the importance of educational function of farms were brought closer, information materials and expertise published by the Agricultural Advisory Centre in Brwinów, branch in Krakow proved extremely useful.

Cultural and ecological education in rural tourism/agrotourism

The educational function of villages and farms began to form itself together with the development of rural tourism and agrotourism. Its educational environment is, apart from the farms, on the basis on which the rural tourism activity is developed, as well as the whole natural, cultural and social environment of the village.

Tourism is classified by the theoreticians of continuing education to one of the oldest teaching and educational systems (Sikorska-Wolak 2007). On the one hand it is the carrier of certain cultural values, and on the other it allows to get to know them not only through direct observation and assimilation, but also through discovery, action and survival. Emotional involvement is in fact an integral part of the knowledge in tourism.

The possibilities of implementation of the idea of a multilateral education strongly manifest themselves in rural tourism. Taking into account the rural tourism, it means not only the fact that it takes place in rural areas, but that its features such as: functional rural - built on a typical rural properties, small entrepreneurship, open space, contact with nature, heritage, traditional communities and their customs; rural in scale - both in terms of buildings and villages - and therefore existing within small scale; traditional in nature and associated with local families; multiple, conveying the complexity of the rural environment, the economy, history and location (Majewski, Lane 2000; Perepeczko 2004). These features of rural tourism determine the area of the education impact. A tourist using the rural tourism service comes into contact with the social, natural and cultural environment of the village. These elements comprise the rural landscape. The rural landscape is closely connected with agricultural activities, partly as a external result of its activity. Agriculture as the main user of rural areas has a significant influence on shaping the rural landscape.

Rural tourism provides a particularly great potential for cultural education. According to the classical definition of Polish science by S. Czarnowski [1956, p. 20], culture is the "whole of the objectified elements of social achievements, common to a number of groups and because of its objectivity, determined and able to expand spatially." J. Szczepanski [1970, p. 70] proposes a similar, though more systematic definition, defining culture as "the tangible and intangible products of

nopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych. Informacje na temat ich działalności pozyskano w wyniku analizy treści zamieszczonych na stronie internetowej www.zagrodaedukacyjna.pl, gdzie dość szczegółowo scharakteryzowano poszczególne gospodarstwa. Materiał źródłowy stanowiły ponadto witryny internetowe badanych zagród. Podczas opracowywania części wstępnej, w której przybliżono istotę i znacznie edukacyjnej funkcji gospodarstw rolnych, niezwykle przydatne okazały się materiały informacyjne oraz ekspertyzy publikowane przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie.

Edukacja kulturowa i ekologiczna w turystyce wiejskiej/agroturystyce

Funkcja edukacyjna wsi i gospodarstw rolnych zaczęła kształtować się wraz z rozwojem turystyki wiejskiej i agroturystyki. Jej zaplecze edukacyjne stanowi, poza gospodarstwami rolnymi, na bazie których rozwijana jest działalność agroturystyczna, także całe środowisko przyrodnicze, kulturowe i społeczne wsi.

Turystyka zaliczana jest przez teoretyków kształcenia ustawicznego do jednego z najstarszych systemów dydaktyczno-wychowawczych (Sikorska-Wolak 2007). Z jednej strony jest nośnikiem określonych wartości kulturowych, z drugiej umożliwia ich poznanie nie tylko poprzez bezpośrednią obserwację i przyswajanie, ale też odkrywanie, działanie i przeżywanie. Zaangażowanie emocjonalne jest bowiem nieodłącznym elementem poznania w turystyce.

Możliwość realizacji idei wielostronnego kształcenia szczególnie silnie ujawniają się w turystyce wiejskiej. Mówiąc o turystyce wiejskiej mamy jednakże na myśli nie tylko fakt, iż odbywa się ona na terenach wiejskich, ale takie jej cechy, jak: funkcjonalnie wiejska – budowana na typowych dla wsi właściwościach, drobna przedsiębiorczość, otwarta przestrzeń, kontakt z przyrodą, dziedzictwem, tradycyjne społeczności i ich zwyczaje; wiejska w skali – zarówno jeśli chodzi o budynki, jak i miejscowości – zatem istniejąca w małej skali; tradycyjna w swoim charakterze oraz związana z rodzinami miejscowymi; wieloraka, oddająca złożoność wiejskiego środowiska, gospodarki, historii i położenia (Majewski, Lane 2000; Perepeczko 2004). Wymienione powyżej cechy turystyki wiejskiej wyznaczają niejako obszar jej oddziaływań edukacyjnych. Turysta korzystający z usług turystyki wiejskiej wchodzi w kontakt ze środowiskiem społecznym, przyrodniczym i kulturowym wsi. Elementy te składają się na krajobraz wiejski. Krajobraz wiejski jest ściśle sprzężony z działalnością rolniczą, po części jest efektem zewnętrznym tej działalności. Rolnictwo bowiem, jako główny użytkownik terenów wiejskich, wywiera istotny wpływ na kształtowanie krajobrazu wiejskiego.

Turystyka wiejska stwarza szczególnie duże możliwości edukacji kulturowej. Według klasycznej w nauce polskiej definicji S. Czarnowskiego [1956, s. 20] kultura jest to „całokształt zobiektywizowanych ele-

z makroregionem Polski Wschodniej, w skład którego wchodzi 5 województw: warmińsko-mazurskie, podlaskie, lubelskie, świętokrzyskie i podkarpackie.

human activity, values and practices, recognized, objectified and adopted in given societies, passing to other groups and the next generations". Thus, he extracts the three elements of culture, i.e. products of human activity, patterns of behavior and values. Tourism is closely connected with sightseeing which constitutes the content of its cognitive-educational program. The cultural heritage is an especially valuable asset of the village sightseeing, including the potential of cultural regions in the form of architecture (permanent architectural monuments sacred and secular, or moving - roadside chapels and crosses which witnessed many historical events), spatial arrangements of the village, methods of management and manufacturing, art and traditional crafts, folk handicrafts, costumes, regional dishes. An important part of the cultural heritage is the immaterial sphere, on the lifestyle of the rural population and agriculture, faith, rituals, customs, attitudes, norms, behavior and value system. Nowadays, the predominant type of landscape, in the socio-economic space surrounding us is cultural landscape containing both prehistoric, historic and contemporary units [Kotowicz-Borowy 2004]. Each of the elements of the cultural landscape of rural areas and agriculture can be a valuable educational value and a huge tourist attraction in the region.

Until recently, inhabitants of the village often did not consider cultural heritage, and manifestations of contemporary rural culture as a resource that can be used. People living in urban areas, especially in large agglomerations, who have daily contact with the mass culture and the phenomenon of globalization, perceive the rural culture in a different way. The renaissance of locality i.e. referring to local resources, experience, tradition, culture noticeable in recent years is the reaction and an antidote to the phenomenon of globalization. This concerns both the people living in villages, but also, and perhaps above all, city dwellers tired of accelerating the pace of urban life and often "bombed" with manifestations of pseudo-mass culture. The latter are increasingly feeling the need for contact with nature and regional culture, which is rooted in rural culture. As L. Malec-Kornajew and J. Kania [2015 s.83] note, actions of artists, architects, entertainers implemented in rural areas in other countries and similar Polish examples indicate that art can be the generator of innovative and attention-grabbing practices of extracting multiple tourist values of village. It can provide exploration of untapped tourist areas and issues in order to increase the tourist attractiveness of rural areas.

As shown by studies conducted in many research centres, the desire to know the "real village", which is a product of a different culture than the urban one, of openness to what is "other" (it can be even an ordinary everyday rural life) are the most frequent reasons for choosing the offer of rural tourism. Rural tourism allows to meet one of the important human needs, i.e. the need of cognition. This is especially important for people who did not have direct contact with the rural environment, and ideas about the village and agriculture developed based on the opinions of others or of radio or television. Only the stay in the countryside

mentów dorobku społecznego, wspólnych szeregów grup i z racji swojej obiektywności ustalonych i zdolnych rozszerzać się przestrzennie". Podobną, chociaż bardziej usystematyzowaną definicję proponuje J. Szczepański [1970, s. 70], określając kulturę jako „ogół wytworów działalności ludzkiej materialnych i niematerialnych, wartości i sposobów postępowania, uznawanych, zobiektywizowanych i przyjętych w danych zbiorowościach, przekazywanych innym zbiorowościom i następnym pokoleniom”. Tym samym wyodrębnia on trzy elementy kultury, tj. wytwory działalności ludzkiej, wzory zachowań i wartości. Turystyka ściśle sprzężona jest z krajoznawstwem, stanowiącym treść jej programu poznawczo-wychowawczego. Szczególnie cennym walorem krajoznawczym wsi jest jej dziedzictwo kulturowe, zawierające w sobie potencjał zasobów kulturowych regionów w postaci: architektury (stałe zabytki architektoniczne sakralne i świeckie, czy ruchome – przydrożne kapliczki i krzyże będące świadkami wielu wydarzeń historycznych), układów przestrzennych wsi, sposobów gospodarowania i wytwarzania, sztuki i tradycyjnego rzemiosła, wyrobów rękodzieła ludowego, strojów, regionalnych potraw. Ważnym elementem dziedzictwa kulturowego jest sfera niematerialna, dotycząca stylu życia ludności wiejskiej i rolniczej, wiary, obrzędów, zwyczajów, postaw, norm, zachowań oraz systemu wartości. Dominującym dzisiaj typem krajobrazu w otaczającej nas przestrzeni społeczno-ekonomicznej jest krajobraz kulturowy, zawierający zarówno zespoły prehistoryczne, historyczne, jak i współczesne [Kotowicz-Borowy 2004]. Każdy z elementów składających się na krajobraz kulturowy wsi i rolnictwa może stanowić cenną wartość edukacyjną i ogromną atrakcję turystyczną regionu.

Mieszkańcy wsi jeszcze do niedawna często nie traktowali dziedzictwa kulturowego, a także przejawów współczesnej kultury wiejskiej, jako zasobu, który może być wykorzystany. W sposób odmienny kulturę wiejską postrzegają mieszkańcy miast, szczególnie dużych aglomeracji miejskich, mający na co dzień kontakt z kulturą masową oraz coraz częściejmi przejawami kultury globalnej. Reakcją i pewnym antidotum na przejawy globalizmu, jest zauważalne w ostatnich latach renesans lokalności, tj. odwoływanie się do lokalnych zasobów, doświadczeń, tradycji, kultury. Dotyczy to zarówno mieszkańców wsi, ale także, a może przede wszystkim, mieszkańców miast zmęczonych coraz szybszym tempem życia miejskiego i „bombardowanych” często przejawami pseudo-kultury masowej. Ci drudzy coraz częściej odczuwają potrzebę kontaktu z naturą i regionalną kulturą, której korzenie tkwią w kulturze wiejskiej. Jak ponadto zauważa Ł. Malec-Kornajew i J. Kania [2015, s.83] działania artystów, architektów, animatorów kultury realizowane na terenach wiejskich w innych krajach oraz podobne przykłady z Polski wskazują, że generatorem innowacyjnych i przykuwających uwagę praktyk wydobywających wielorakie walory turystyczne wsi może być sztuka. Można dzięki niej eksplorować niewykorzystane turystycznie przestrzenie i zagadnienia w celu podniesienia turystycznej atrakcyjności obszarów wiejskich.

and direct cognizance of style and the specifics of the life and work of the rural and agricultural population allow to verify the often incorrect ideas about it. And the subsequent goals of tourism as a didactic system, i.e. the impact on the realm of attitudes and values are revealed here. Cognition in tourism, including rural tourism, is the initial stage of understanding of how the rural environment and the culture developed in it contributed to the general treasury of national culture. Tourism also creates the opportunity to compare the culture relevant to tourists' place of residence with the rural culture, it shows their differences on the one hand, and on the other teaches tolerance and creates a basis for dialogue between them. And so, for example, one of the characteristics of rural culture in Podlaskie region is a hospitality of the locals. The tourists experiencing the hospitality can enrich their behaviour with that amount of manners, according to the old Polish saying that a guest in the house is like God in the house.

Recreation trips to the countryside forces the formation of certain attitudes towards the population of the village, marked by kindness, understanding, tolerance, openness, willingness to resign from the luxury services and snobbish preferences.

Also, rural tourism creates the possibility of environmental education. Most of the Polish countryside areas are areas of high rank natural assets. Especially valuable natural areas were covered by legal protection. It should be noted that the precursors of tourism were the initiators of the first national parks, nature reserves and areas of protected landscape creation, which shows the unquestionable importance of natural resources for the tourism development. Rural tourism enables direct and close contact with nature. Especially, households located in protected areas or adjacent to nature reserves are a good starting point for the observation of rare, often occurring only in one particular area, plant and animal species. A great place for tourists staying in the countryside to visit can be environmental education centres, and their educational paths located in national parks and landscape parks.. This is particularly important in the environmental education of children and young people who will have the opportunity to meet, often unique on the country scale, ecosystems or single specimens of plants and animals, as well as find out about the actions taken towards their conservation and protection. Lessons on ecology in the education system serve promoting the idea of environmental protection and the transfer of knowledge of native nature, but the direct knowledge and behaviour patterns presented in an authentic environment, natural and cultural tourism have the biggest impact strength. Staying on the farm or eco-tourism, or observation of "best practices" used in a growing number of Polish villages and organic farms can serve well for the ecological awareness. Sensitivity to the beauty of nature is another goal of environmental education. Even the best picture, image or TV movie are not able to reflect its beauty - the sun setting over the surface of a lake or the peaks hiding behind the mountain, view, flower-filled meadows, the smell of pine forest, view of frightened forest animals, taste of collected berries and mushrooms or fruit har-

Chęć poznania „prawdziwej wsi”, będącej wytworem odmiennej niż miejska kultura, otwarcia na to, co „inne” (może to być nawet zwykła codzienność życia wiejskiego) to, jak wykazują badania prowadzone w wielu ośrodkach naukowych, coraz częstsze motywy wyboru oferty turystyki wiejskiej. Turystyka wiejska pozwala więc na zaspokojenie jednej z ważnych potrzeb człowieka, tj. potrzeby poznania. Jest to szczególnie istotne w odniesieniu do osób, które dotychczas nie miały bezpośredniej styczności ze środowiskiem wiejskim, a wyobrażenia o wsi i rolnictwie kształtowały na podstawie opinii innych bądź przekazów radiowych czy telewizyjnych. Dopiero pobyt na wsi i bezpośrednie poznanie stylu i specyfiki życia i pracy ludności wiejskiej i rolniczej pozwalają zweryfikować często niewłaściwe wyobrażenia o niej. I tutaj ujawniają się kolejne cele turystyki jako systemu dydaktycznego, tj. oddziaływanie na sferę postaw i wartości. Poznanie w turystyce, w tym turystyce wiejskiej, jest bowiem wstępnym etapem, prowadzącym do zrozumienia tego co środowisko wiejskie i ukształtowana w nim kultura wniosły do ogólnego skarbcza kultury narodowej. Turystyka stwarza też możliwości porównania kultury właściwej miejscu zamieszkania turystów z kulturą wiejską, z jednej strony ukazuje ich odmienności, z drugiej uczy tolerancji i tworzy podstawę dialogu między nimi. I tak przykładowo jedną z cech kultury wsi podlaskiej jest gościnność mieszkańców. Doświadczający tej gościnności turyści mogą wzbogacić swoje zachowania o tę właśnie wartość obyczajową, zgodnie ze staropolską zasadą „gość w dom, Bóg w dom”.

Wyjazdy wypoczynkowe na wieś wymuszają niejako kształtowanie się określonych postaw wobec ludności miejscowości, nacechowanych życzliwością, wyrozumiałością, tolerancją, otwartością, gotowością do rezygnacji z usług o charakterze luksusowym czy snobistycznych często upodobań.

Turystyka wiejska stwarza też możliwości edukacji ekologicznej. Większość wsi polskich to obszary o wysokiej randze walorów przyrodniczych. Szczególnie cenne przyrodniczo obszary objęte zostały ochroną prawną. Należy nadmienić, iż to prekursorzy turystyki należeli do inicjatorów tworzenia pierwszych parków narodowych, rezerwatów i stref chronionego krajobrazu, co świadczy o niekwestionowanym znaczeniu zasobów przyrodniczych dla rozwoju turystyki. Turystyka wiejska umożliwia bezpośredni i bliski kontakt z przyrodą. Szczególnie gospodarstwa położone na obszarach chronionych lub w sąsiedztwie rezerwatów przyrody są dobrą bazą wypadową do obserwacji rzadkich, często występujących tylko na danym obszarze, gatunków roślin i zwierząt. Zlokalizowane na terenie parków narodowych i parków krajobrazowych ośrodki edukacji ekologicznej, czy wyznaczone na nich ścieżki dydaktyczne stanowiąc mogą doskonałe miejsca do odwieczania przez przebywających na wsi turystów. Szczególnie jest to istotne w edukacji ekologicznej dzieci i młodzieży, które będą miały okazję poznać, często unikatowe w skali kraju, ekosystemy czy pojedyncze okazy roślin i zwierząt, a także działania podejmowane w kierunku ich zachowania i ochrony. Szerzeniu idei ochrony przyrody, przekazywaniu

vested in the garden of the host. These are often memorable impressions of the stay in the countryside.

Analysing the educational function of tourism, its impact not only on tourists, but also on the people of the reception area must be taken into account. The development of tourism contributes to the interest of one's own cultural heritage. Local people become interested in their own, often underestimated so far, history and culture. This promotes the development of regional culture and nurturing of folklore, language, development of folk art, crafts, creation of open-air museums, regional museums, etc. Sometimes only the tourists coming to the countryside are able to visualize the beauty coming from the uniqueness of the residents' culture. What seems natural to people living in the village and does not represent a greater value may be an important attraction for tourists. For example, traditional rural construction, work in the farm and its rhythm, customs and rituals, regional cuisine, etc. Inviting the tourists is associated with an increased tolerance towards different attitudes, behaviours, ideas and values professed by visitors.

Educational value of agriculture and rural areas are particularly valuable in teaching and shaping the attitudes of children and youth. The unquestionable importance of this type of knowledge is the fact that the Regulation of the Minister of National Education in 2000 introduced the educational trail as obligatory to elementary and secondary schools. "Regional education - cultural heritage in the region." Thus, Stanisław Staszic's appeal to young people, extended over two hundred years ago, "that no one can beat it in the knowledge of their own land" was complemented.

Educational homesteads as an innovative approach to education

„We are a school which is unlike any school known to most of us. The school building is nature, the class is a field, a meadow, a forest, a cowshed. Our teachers are the plants, the animals and people living in a rural farm”

Schule auf dem Bauernhof

wiedzy o przyrodzie ojczyzny służą w systemie szkolnym lekcje o tematyce ekologicznej, ale największą siłę oddziaływania mają bezpośrednie poznanie oraz prezentowane wzorce zachowań w autentycznym środowisku przyrodniczym i kultury turystyki. Kształtowaniu świadomości ekologicznej służyć może także pobyt w gospodarstwie ekoturystycznym czy obserwacja „dobrych praktyk” stosowanych w coraz liczniejszych na polskiej wsi gospodarstwach ekologicznych. Uwrażliwienie na piękno przyrody to kolejny cel edukacji przyrodniczej. Nawet najlepsze zdjęcie, obraz czy film telewizyjny nie są w stanie oddać jej piękna – słońca zachodzącego nad taflą jeziora czy kryjącego się za szczytami gór, widoku ukwieconej łąki, zapachu sosnowego lasu, widoku spłoszonej zwierzyny leśnej, smaku zbieranych przez siebie jagód i grzybów czy zrywanych w ogrodzie gospodarzy owoców. Są to niezapomniane często wrażenia wyniesione z pobytu na wsi.

Analizując edukacyjne funkcje turystyki, należy uwzględnić jej oddziaływanie nie tylko na turystów, ale także ludność terenów recepcyjnych. Rozwój turystyki przyczynia się do zainteresowania własnym dziedzictwem kulturowym. Ludność miejscowa zaczyna się interesować własną, niedocenianą niejednokrotnie dotychczas, historią i kulturą. Sprzyja to rozwojowi kultury regionalnej i pielęgnowaniu folkloru, języka, rozwojowi sztuki ludowej, rękodzieła artystycznego, tworzeniu skansenów, regionalnych muzeów itp. Czasami dopiero przyjeżdżający na wieś turyści są w stanie uzmysłowić mieszkańcom piękno płynące z niepowtarzalności ich kultury. To, co dla mieszkańców wsi wydaje się naturalne i nie przedstawia większej wartości, dla turystów może być istotną atrakcją. Tym czymś może być przykładowo tradycyjne budownictwo wiejskie, wykonywane prace w gospodarstwie rolnym i ich rytm, zwyczaje i obrzędy, kuchnia regionalna itp. Przyjmowanie pod własny dach turystów wiąże się ze wzrostem tolerancji wobec odmiennych postaw, zachowań, poglądów oraz wyznawanych przez odwiedzających wartości.

Edukacyjne wartości wsi i rolnictwa szczególnie cenne są w nauczaniu i kształtowaniu postaw dzieci i młodzieży. O niekwestionowanym znaczeniu tego typu wiedzy świadczy fakt, iż rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej w 2000 roku wprowadzono do szkół podstawowych i gimnazjów, jako obowiązkową, międzyprzedmiotową ścieżkę edukacyjną „Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie”. Tym samym, urzeczywistniony został apel Stanisława Staszica do młodzieży, wysunięty przed ponad dwustu laty „by nikt nie ubiegł jej w poznaniu własnej ziemi”.

Zagrody edukacyjne jako nowatorskie podejście do edukacji

„Jesteśmy szkołą, która nie jest szkołą, jaką każdy zna. Budynkiem szkolnym jest wolna natura, klasą szkolną jest pole, łąka, las, obora. Naszymi nauczycielami są rośliny, zwierzęta i ludzie żyjący w zagrodzie wiejskiej.”

Schule auf dem Bauernhof

Educational programs in farms have been implemented in many European countries for a long time. The most advanced systems can be found in Switzerland, France, Austria and Germany (Kmita-Dziasek 2011). In Switzerland there is the nationwide initiative called "Schule auf dem Bauernhof Schub" - "School in the peasant yard", involving about 300 farms in all cantons. France has 740 households education focused on the network "Benvenue a la Ferme", in Italy "Scuola in Fattoria" - "School in a small farm" - this idea was born from the need to present the younger generation agriculture issue, its history, traditions, culture and multi-functionality. The first projects were created in the late 90s of the last century. The largest group using the lessons in the educational farms are children in preschool and primary school pupils, students followed by secondary school and students of secondary schools. Educational programs are tailored to the age groups. Programs aimed at the smallest children serves discovering the village and learning about plants and animals and are realized in the form of fun. Offers directed to secondary school students enable the cognition of agriculture, processing techniques and tastes, organization of work of the farmer, and those addressed to secondary school students serve learning about the technology of conventional agricultural production and environmental and market issues. Annually, 40 thousands of children and adolescents take part in the classes.

The inspiration and the example for Polish farmers was the extensive experience of other countries with developed education systems in farms. Nationwide surveys conducted in 2010 by the Agricultural Advisory Centre in Brwinów, branch in Krakow in cooperation with the provincial agricultural advisory centres, allowed to estimate that about 200 farms in Poland, including 47 farms with the organic farm certification had already run agriculture, or had the right potential for the development of educational activities (Kmita-Dziasek 2010). Organic farms recognized educational opportunities of rural households as the firestones. In 2002, Cultural and Ecological Association "Seed" initiated a network of rural education centres based on organic farms. The educational programs of "Seed" are used by about 3,000 people every year.

Extensive possibilities of education with the use of natural and cultural resources of the Polish countryside and farms, as well as rich experience of other countries with already formed education systems in farms and educational initiatives of Polish farmers set an example and inspiration for the Ministry of Agriculture and Rural Development and Agricultural Advisory Centre in Brwinów, branch in Krakow to create a nationwide network of educational farms. In order to identify the market for facilities with educational activities based on resources farmhouse, the name "Educational Farm" was adopted. Educational homesteads are projects led by the villagers, where at least two educational goals are carried out. These may be:

- education in the field of plant production,
- education in the field of animal production,
- education in the field of processing of agricultural products,

Programy edukacyjne w gospodarstwach rolnych już od dawna realizowane są w wielu krajach europejskich. Najbardziej zaawansowane systemy spotykamy w: Szwajcarii, Francji, Austrii i Niemczech (Kmita-Dziasek 2011). W Szwajcarii funkcjonuje ogólnonarodowa inicjatywa pod nazwą „Schule auf dem Bauernhof SchuB” – „Szkoła w zagrodzie chłopskiej”, angażując około 300 gospodarstw rolnych we wszystkich kantonach. We Francji działa 740 gospodarstw edukacyjnych skupionych w sieci „Benvenue a la Ferme”, we Włoszech „Scuola in Fattoria” – „Szkoła w małym gospodarstwie” – idea ta zrodziła się z potrzeby przybliżenia młodemu pokoleniu istoty rolnictwa, jego historii, tradycji, kultury i wielofunkcyjności. Pierwsze projekty powstały pod koniec lat 90. ubiegłego wieku. Najliczniejszą grupą korzystających z zajęć w gospodarstwach edukacyjnych są dzieci w wieku przed-szkolnym i uczniowie szkół podstawowych, w dalszej kolejności młodzież gimnazjalna i uczniowie szkół ponadgimnazjalnych. Programy edukacyjne są dostosowane do grup wiekowych. Programy skierowane do najmłodszych służą odkrywaniu wsi oraz poznawaniu roślin i zwierząt i realizowane są w formie zabawy. Oferty kierowane do młodzieży gimnazjalnej umożliwiają poznawanie rolnictwa, technik przetwórstwa i smaków, organizacji pracy rolnika, a adresowane do młodzieży szkół ponadgimnazjalnych służą poznawaniu technologii produkcji rolnej konwencjonalnej i ekologicznej oraz zagadnień rynku. Corocznie w zajęciach uczestniczy ok. 40 tys. dzieci i młodzieży.

Bogate doświadczenia innych krajów o ukształtowanych już systemach edukacji w gospodarstwach rolnych stanowiły przykład i inspirację dla polskich rolników. Ogólnopolskie badania ankietowe prowadzone w 2010 r. przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie we współpracy z wojewódzkimi ośrodkami doradztwa rolniczego pozwoliły oszacować, iż w Polsce około 200 gospodarstw rolnych, w tym 47 gospodarstw z certyfikatem rolnictwa ekologicznego, prowadziło już lub posiadało odpowiedni potencjał dla rozwoju działalności edukacyjnej (Kmita-Dziasek 2010). Możliwości edukacyjne gospodarstw wiejskich jako pierwsze dostrzegły gospodarstwa ekologiczne. Już w 2002 r. Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne „Ziarno” zainicjowało sieć wiejskich ośrodków edukacji opartych o gospodarstwa ekologiczne. Corocznie z programów edukacyjnych „Ziarna” korzysta około 3000 osób.

Duże możliwości edukacji z wykorzystaniem zasobów przyrodniczych i kulturowych polskiej wsi i gospodarstw rolnych, a także bogate doświadczenia innych krajów o ukształtowanych już systemach edukacji w gospodarstwach rolnych i inicjatywy edukacyjne polskich rolników stanowiły przykład i inspirację dla Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie do utworzenia w całym kraju sieci gospodarstw edukacyjnych. W celu rynkowej identyfikacji dla obiektów prowadzących działalność edukacyjną w oparciu o zasoby gospodarstwa wiejskiego przyjęto nazwę „Zagroda edukacyjna”. Zagrody edukacyjne to przedsięwzięcia prowadzone przez mieszkańców wsi gdzie realizowane są przynajmniej dwa cele edukacyjne. Mogą być nimi:

- education in environmental and consumer awareness
- education in the field of material culture heritage of the village, traditional professions, crafts and folk art.

Polish National Network for Educational Homestead is coordinated by the Agricultural Advisory Centre in Brwinów, branch in Krakow. Joining the network is based on a questionnaire report and recommendations of qualified counsellor. Participants in the network, in addition to promotion on the portal www.zagrodaedukacyjna.pl, receive advisory support and training on the part of the farm advisory system and the possibility of mutual exchange of experience in training and in the social part of the portal. They also receive the right to identify objects with logotype of education homestead.

- edukacja w zakresie produkcji roślinnej,
- edukacja w zakresie produkcji zwierzęcej,
- edukacja w zakresie przetwórstwa produktów rolnych,
- edukacja w zakresie świadomości ekologicznej i konsumenckiej,
- edukacja w zakresie dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej.

Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych koordynowana jest przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie. Przystąpienie do sieci odbywa się na podstawie kwestionariusza zgłoszenia i rekomendacji uprawnionego doradcy ODR. Uczestnicy sieci, poza promocją na portalu www.zagrodaedukacyjna.pl, uzyskują wsparcie doradcze i szkoleniowe ze strony systemu doradztwa rolniczego oraz możliwość wzajemnej wymiany doświadczeń na szkoleniach oraz w społecznościowej części portalu. Otrzymują też prawo do identyfikowania obiektów logotypem zagrody edukacyjnej.

Picture 1. The logo of educational homesteads belonging to the National Network of Educational Homestead

Rysunek 1. Logotyp zagrody edukacyjnej należącej do Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych

Source: www.zagrodaedukacyjna.pl.

Źródło: www.zagrodaedukacyjna.pl.

The network of educational farms was established to carry out a social mission, involving the spreading, particularly among children and youth, knowledge of the countryside and agriculture, food and rural origin of cultural and natural heritage. Science based on the virtues of farmhouse is an innovative approach to education that integrates theory with practice in a variety of subjects implemented in school curricula. Direct contact with the rich agricultural and natural, and cultural and social environment in the rural yard, apart from possessing the valuable cognitive values, provides many emotional experiences and promotes a more holistic development.

At the end of 2012, 90 educational homesteads were registered throughout the country, and this number has more than doubled within three years, and in 2015, November amounted to 197 homesteads, as shown in Map 1.

Sieć zagród edukacyjnych powstała by realizować misję społeczną, polegającą na upowszechnianiu, szczególnie wśród dzieci i młodzieży, wiedzy na temat wsi i rolnictwa, pochodzenia żywności oraz wiejskiego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. Nauka oparta o walory gospodarstwa wiejskiego to nowatorskie podejście do edukacji integrujące teorię z praktyką w zakresie wielu przedmiotów realizowanych w programach szkolnych. Bezpośredni kontakt z bogatym otoczeniem rolniczo-przyrodniczym i kulturowo-społecznym w zagrodzie wiejskiej, poza cennymi wartościami poznawczymi, dostarcza wielu przeżyć emocjonalnych i sprzyja bardziej holistycznemu rozwojowi.

Na koniec 2012 r. na terenie całego kraju zarejestrowanych było 90 zagród edukacyjnych, w ciągu trzech lat liczba ta wzrosła ponad dwukrotnie i w listopadzie 2015 wynosiła 197 zagród, co ilustruje mapa 1.

Map 1. The number of educational homesteads belonging to the National Network of Educational Homesteads and their distribution by region (as of 13.11.2015)

Mapa 1. Liczba zagród edukacyjnych należących do Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych i ich rozmieszczenie w ujęciu regionalnym (stan na dzień 13.11.2015 r.)

Source: own elaboration.

Źródło: opracowanie własne.

Most educational homesteads are located on the territory of the following voivodeships: Dolnośląskie, Małopolskie and Mazowieckie, the least Zachodniopomorskie, Lubuskie and Łódzkie. Most homesteads specialize in the subject of cultural heritage, traditional professions, crafts and folk art. Homesteads offer a few hours of educational programs for organized groups, mainly children and young people of school age, or longer stays in agro-touristic households combined with specialized educational activities.

The offer of educational households in the east region of Poland

In September 2015, in the National Network of Educational Homesteads in the area of the eastern Polish region 41 farms were registered. This time, 9 homesteads functioned in Lublin (in Podlaskie voivodeship) 10 in Świętokrzyskie voivodeship and 11 in Podkarpackie voivodeship.

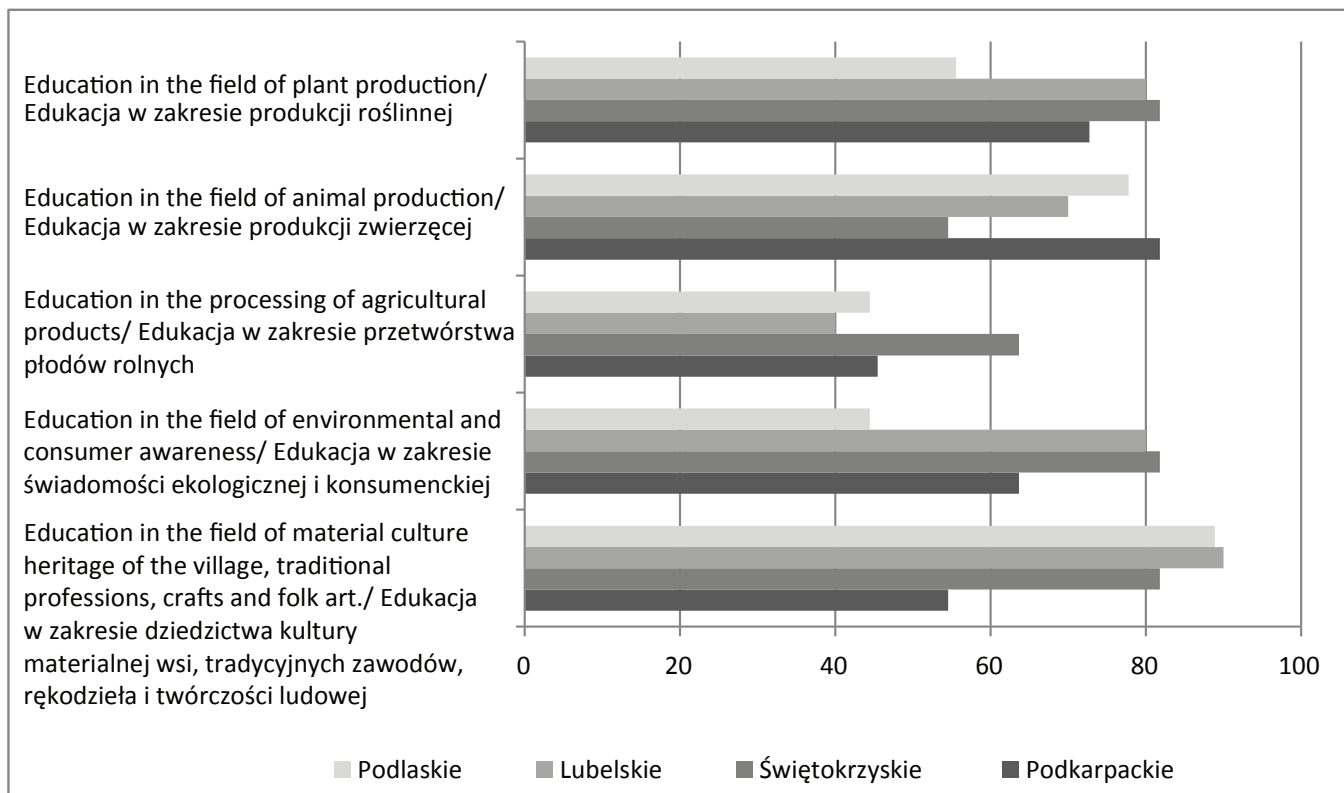
In the surveyed households, targets for material culture heritage of the village, traditional professions, crafts and folk art, as well as plant production were the most frequently implemented. Relatively few homesteads were leading educational activities in the field of crop production. Details on this topic have been presented in Figure 1.

Najwięcej zagród edukacyjnych zlokalizowanych jest na terenie województw: dolnośląskiego, małopolskiego i mazowieckiego, najmniej w województwie zachodniopomorskim, lubuskim i łódzkim. Większość zagród specjalizuje się w tematyce dziedzictwa kulturowego, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej. Zagrody oferują kilkugodzinne programy edukacyjne dla grup zorganizowanych, głównie dzieci i młodzieży w wieku szkolnym, lub dłuższe pobyty w gospodarstwach agroturystycznych połączone ze specjalistycznymi zajęciami edukacyjnymi.

Oferta gospodarstw edukacyjnych na terenie wschodniego regionu Polski

Na obszarze regionu wschodniego Polski we wrześniu 2015 r. w Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych zarejestrowanych było 41 gospodarstw. W województwie podlaskim funkcjonowało w tym czasie 9 zagród, w lubelskim 10, a w świętokrzyskim i podkarpackim po 11 tego typu obiektów.

W badanych gospodarstwach najczęściej realizowane były cele dotyczące dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej, a także produkcji roślinnej. Stosunkowo niewiele zagród prowadziło natomiast zajęcia edukacyjne w zakresie produkcji roślinnej. Szczegóły na ten temat zaprezentowano na wykresie 1.

Figure 1. Educational objectives realized in educational farms of eastern region

Wykres 1. Cele edukacyjne realizowane w zagrodach edukacyjnych regionu wschodniego

Source: Own elaboration on the basis of the information available on the website: www.zagrodaedukacyjna.pl.

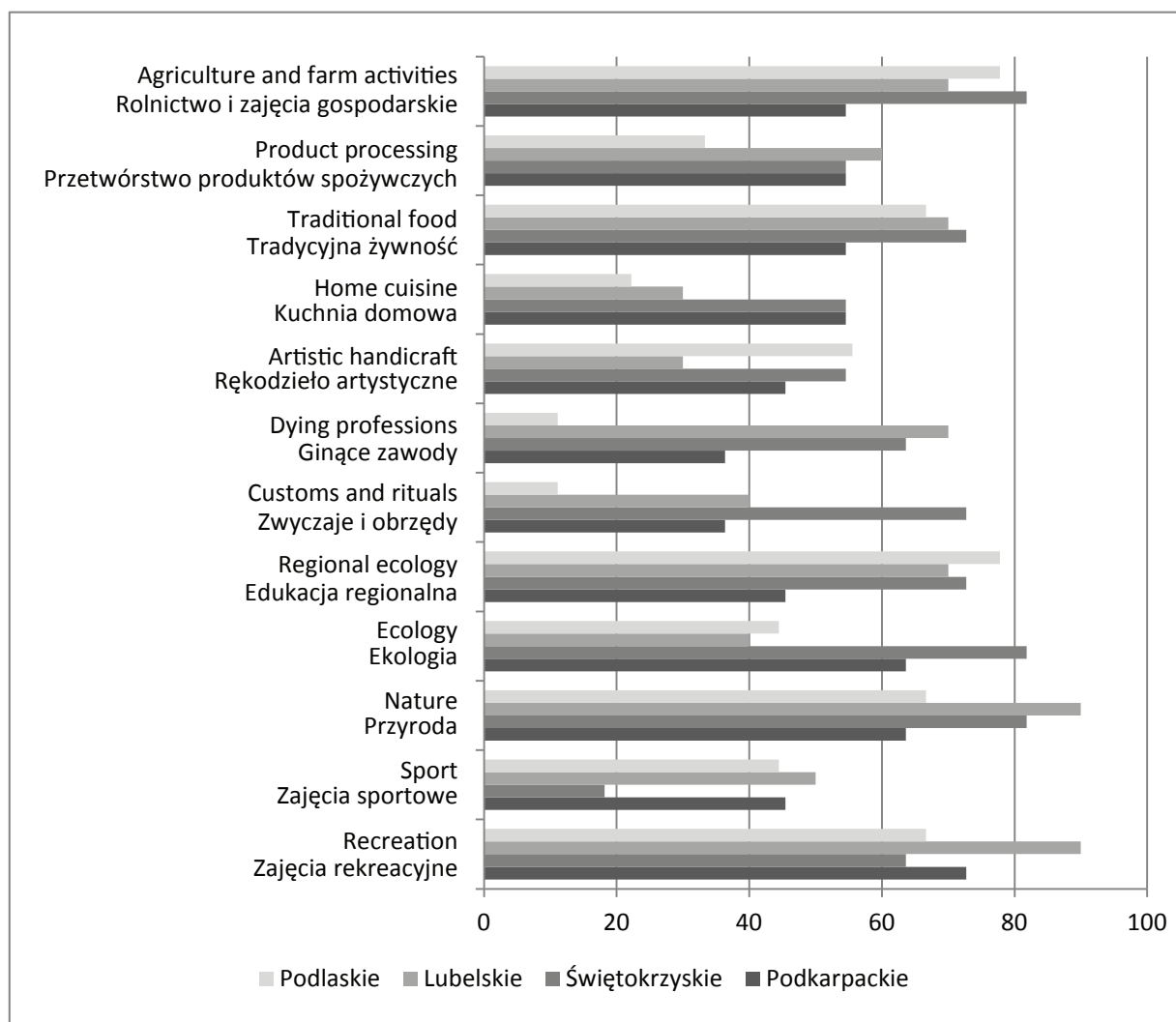
Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji zamieszczonych na stronie www.zagrodaedukacyjna.pl.

A significant share of the purposes of the heritage of material culture of the village, traditional occupations, handicrafts and folk art in the Lublin and Podlaskie voivodeship may result from the fact that folk culture is preserved in these regions much more than, for example, in the western Polish provinces. In these areas, it is quite common to continue the activities of folk and cultivated activity in rural creators and artists. Quite often, in all these provinces educational homesteads transmit the knowledge connected with plant or animal production. It should not be surprising. In Polish eastern area there are the regions in which, agriculture is a very important branch of economy, both past and present.

The subject of classes held in educational homesteads functioning in the eastern region of Poland is slightly more diverse. Most often these are issues related to agriculture and farm activities, as well as broad sense subject of nature (Figure 2).

Znaczny udział celów związanych z dziedzictwem kultury materialnej wsi, tradycyjnymi zawodami, rękodziełem i twórczością ludową na Lubelszczyźnie i Podlasiu wynikać może z faktu, że kultura ludowa zachowała się w tych regionach zdecydowanie bardziej niż na przykład w zachodnich województwach Polski. Na obszarach tych dość powszechna jest w dalszym ciągu działalność zespołów ludowych, a także kultywowana działalność wiejskich twórców i artystów. Dość często we wszystkich omawianych województwach zagrody edukacyjne przekazywały wiedzę z zakresu produkcji roślinnej lub zwierzęcej. Nie powinno to dziwić. Obszar Polski wschodniej bowiem to regiony, w których, zarówno w przeszłości, jak i obecnie, rolnictwo stanowi bardzo istotną gałąź gospodarki.

Nieco bardziej zróżnicowana jest tematyka zajęć prowadzonych w zagrodach edukacyjnych funkcjonujących w regionie wschodnim Polski. Najczęściej są to zagadnienia dotyczące rolnictwa i zajęć gospodarskich, a także szeroko pojętej tematyki przyrodniczej (wykres 2).

Figure 2. The subject of offered educational classes in educational farms of eastern region

Wykres 2. Tematyka oferowanych zajęć edukacyjnych w zagrodach edukacyjnych regionu wschodniego

Source: Own elaboration on the basis of the information available on the website: www.zagrodaedukacyjna.pl.

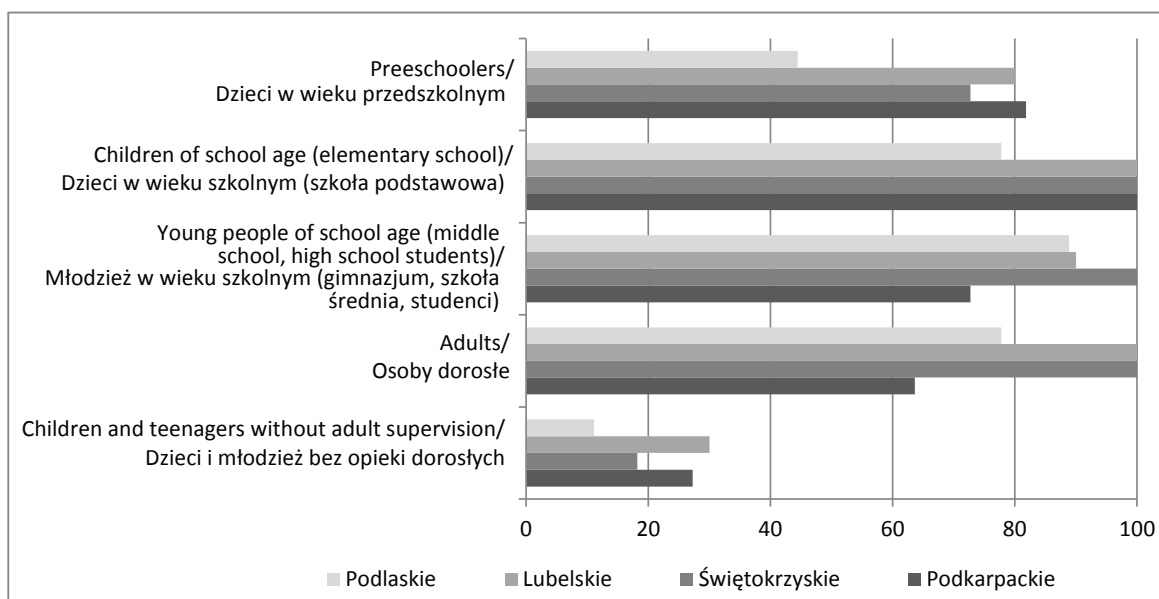
Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji zamieszczonych na stronie www.zagrodaedukacyjna.pl.

A significant part of the classes involves the culinary. The hosts offer a very wide range of different workshops, the theme of which can be a production of cottage cheese, fruit and vegetables preserving, production of homemade meats, cosmetics and many others.

The vast majority of educational homesteads have recreational activities included in their offer. Considering the fact that a significant portion of people using their services are children, adolescents, and even students (Figure 3), classes of this type enjoy large interest within the educational part. Interestingly, only less than a quarter of the surveyed farms accepts unaccompanied minors. This is most likely the action of prevention.

Znaczna część prowadzonych zajęć dotyczy kulinarii. Gospodarze oferują bardzo szeroki wachlarz różnorodnych warsztatów, których tematem może być wyrobienie serów, przetworów z owoców i warzyw, produkcja domowych wędlin, ziołolecznictwo i wiele innych.

Zdecydowana większość zagród edukacyjnych ma w swojej ofercie zajęcia rekreacyjne. Biorąc pod uwagę fakt, iż znaczna część osób korzystających z ich oferty to dzieci, młodzież, a nawet studenci (wykres 3), zajęcia tego typu stanowią duże uatrakcyjnienie części edukacyjnej. Co ciekawe tylko niespełna ¼ badanych gospodarstw przyjmuje nieletnich bez opiekunów. Najprawdopodobniej jest to działanie o charakterze profilaktycznym.

Figure 3. Recipients of the educational offer in educational farms of eastern region

Wykres 3. Adresaci oferty edukacyjnej w zagrodach edukacyjnych regionu wschodniego

Source: Own elaboration on the basis of the information available on the website: www.zagrodaedukacyjna.pl.

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji zamieszczonych na stronie www.zagrodaedukacyjna.pl.

Many homesteads organize lessons, however, not only for children. More than 85% of households also meet the expectations of adults. The offer is so wide that both men and women can take part in interesting workshops of their choice. Women can learn to produce a natural jewellery and cosmetics. Men may be interested in familiarizing with the production of wines and liqueurs with the use of home methods or relaxing while studying fishing. Given the availability of classes with elements of recreation, it is also a good opportunity to ensure minimum physical activity, which is not common, especially in the case of urban residents and those working in an office.

Some of the farms have in their offer more specialized courses targeted at a slightly narrower groups. An example would be "Dworek Staropolski" in Świętokrzyskie voivodeship, where the owners, Zofia and Jacek, organize activities in the field of obtaining EU funds for the agricultural area.

In eight out of the surveyed households, people with disabilities were the addressees of the offer, and four farms have prepared offers for seniors.

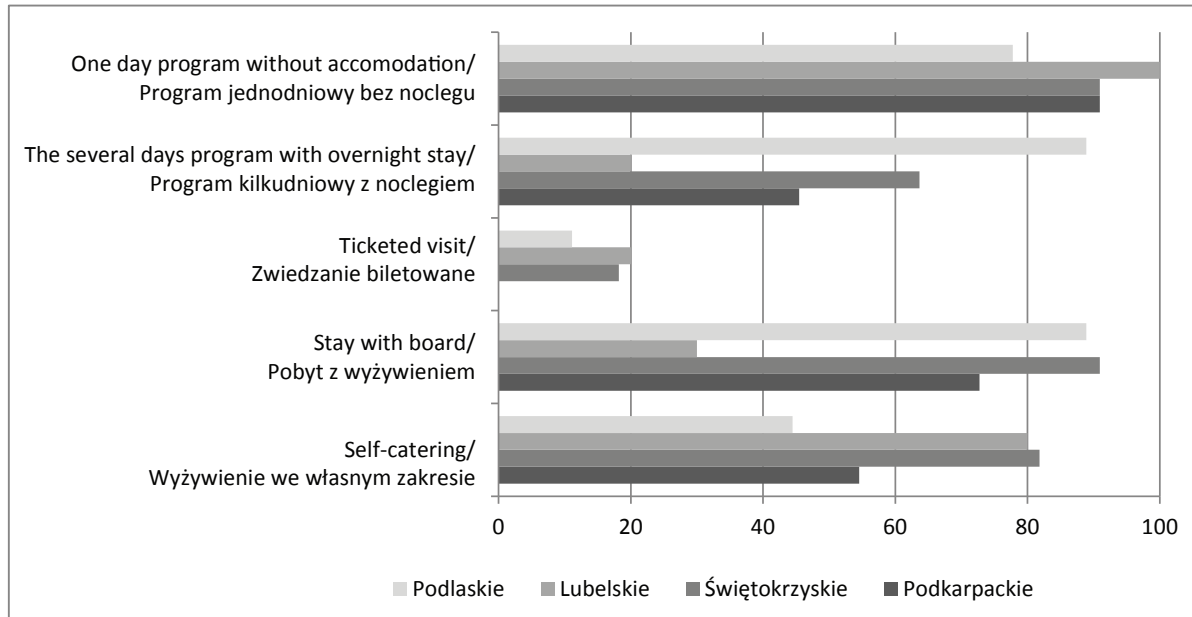
Educational homesteads in eastern Polish region are quite flexible objects in terms of the scope of the offer due to the length of stay and catering. The vast majority of farms were offering day programs without accommodation. However, this does not mean that there is a lack of possibilities of a few days stay including accommodation and catering. The hosts often allow for organization of the latter on one's own. Details on this topic have been presented in Figure 4.

Wiele zagród chętnie organizuje jednak zajęcia nie tylko dla najmłodszych. Ponad 85% badanych gospodarstw wychodzi także naprzeciw oczekiwaniom osób dorosłych. Oferta jest na tyle bogata, że zarówno panie, jak i panowie mogą wziąć udział w interesujących dla siebie warsztatach. Płeć piękna może nauczyć się wytwarzać naturalną biżuterię czy kosmetyki. Mężczyzn zainteresować może natomiast zaznajomienie z produkcją win czy nalewek domowymi metodami czy relaks w czasie nauki wędkowania. Z uwagi na dostępność zajęć z elementami rekreacji ruchowej jest to także dogodna okazja do zapewnienia minimum aktywności fizycznej, co wcale nie jest powszechne, szczególnie w przypadku mieszkańców miast oraz osób wykonujących prace o charakterze biurowym.

Niektóre z gospodarstw mają w swojej ofercie bardziej specjalistyczne zajęcia skierowane do nieco węższego grona odbiorców. Przykładem może być „Dworek Staropolski” w woj. świętokrzyskim, gdzie właściciele, Państwo Zofia i Jacek Guz organizują zajęcia w zakresie pozyskiwania środków unijnych dla obszaru rolniczego.

W ośmiu spośród badanych gospodarstw adresatami oferty były osoby niepełnosprawne, a cztery zagrody przygotowało oferty dla seniorów.

Zagrody edukacyjne regionu wschodniej Polski to obiekty dość elastyczne pod względem zakresu oferty ze względu na czas pobytu i możliwość wyżywienia. Zdecydowana większość gospodarstw oferowała programy jednodniowe bez noclegu. Nie oznacza to jednak braku możliwości skorzystania z kilku dni pobytu wraz z noclegiem oraz wyżywieniem. Gospodarze często dopuszczają ponadto organizację tego ostatniego we własnym zakresie. Szczegóły na ten temat zaprezentowano na wykresie 4.

Figure 4. Offer range accommodation and dining in educational farms of eastern region

Wykres 4. Zakres oferty noclegowej i żywieniowej w zagrodach edukacyjnych regionu wschodniego

Source: Own elaboration on the basis of the information available on the website: www.zagrodaedukacyjna.pl.

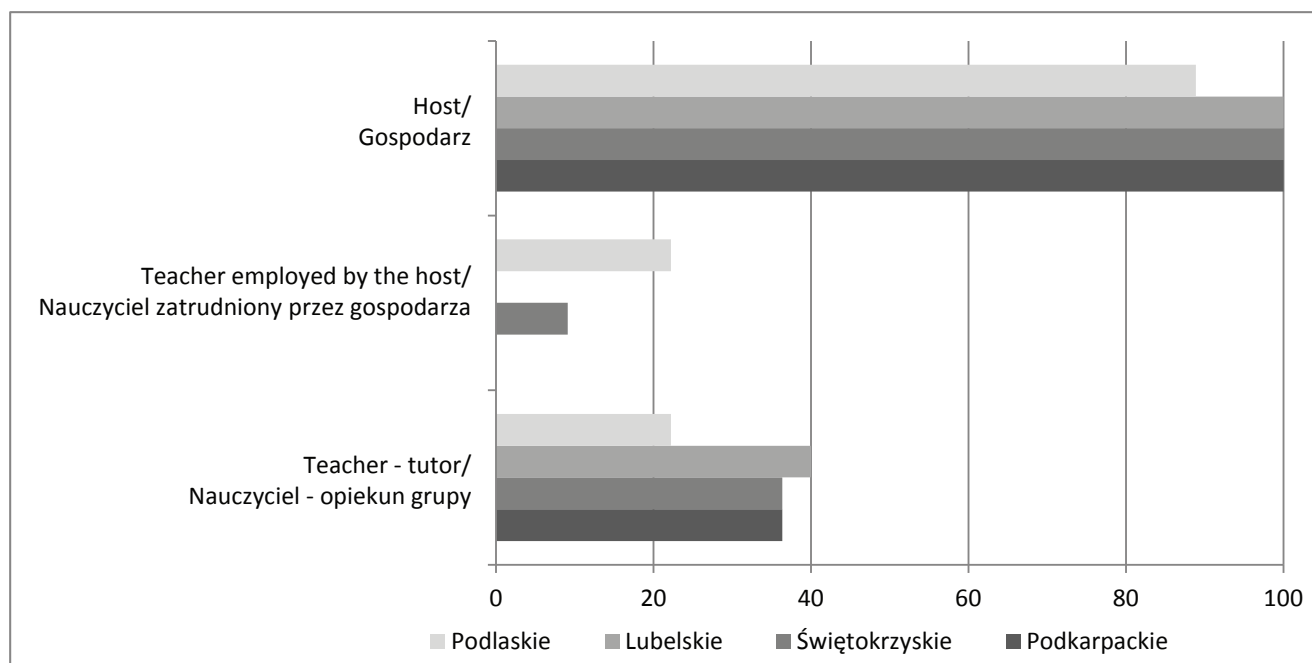
Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji zamieszczonych na stronie www.zagrodaedukacyjna.pl.

In case of five of the surveyed farms owners allow for visiting their households for a reasonable charge. In one of them, among others the wild animals: llamas, alpacas, donkeys, fallow deer, Vietnamese pigs, ponies, ostriches, rabbits and many others; historic windmill, wooden building with old vintage tsarist barracks, wooden huts, an inn, and high, a few meters high sculpture made of logs can be seen. A police car Polonez, which was used during the filming of the movie "U Pana Boga w ogródku" is also unique. Other attractions of educational homesteads are oil museum (former mill), as well as over 150 years old mill with equipment. Many of the farms also offers the opportunity to purchase organic crops, honey and processed fruit and vegetables.

The owners are in the vast majority the persons who conduct educational activities in the surveyed educational homesteads. These are people with passion and tremendous knowledge of the subjects with which they deal, for whom keeping farms is combined with their hobbies and interests. Often, the members of the household are involved in help in conducting various workshops.

W pięciu spośród badanych zagród właściciele dopuszczają możliwość odpłatnego zwiedzania swoich gospodarstw. W jednym z nich można zobaczyć m.in. chodzące na wolności zwierzęta: lamy, alpaki, osiołki, daniela, świnki wietnamskie, kucyki, strusie, króliki i wiele innych, zabytkowy wiatrak, budynek drewniany ze starych zabytkowych carskich koszar, drewniane chaty, karcznię, a także wysokie, kilkumetrowe rzeźby z drewnianych bali. Unikatem jest także radiowóz marki Polonez, który wykorzystano podczas kręcenia filmu „ U Pana Boga w ogródku”. Atrakcjami innych zagród są m.in. skansen olejarski (dawna olejarnia), a także ponad 150cioletni młyn wraz z wyposażeniem. Wiele z omawianych gospodarstw oferuje ponadto możliwość zakupu ekologicznych produktów rolnych, miodów czy przetworów z owoców i warzyw.

Osobą prowadzącą zajęcia edukacyjne w badanych zagrodach edukacyjnych są w zdecydowanej większości sami właściciele. Są to osoby z pasją i olbrzymią wiedzą na tematy, którymi się zajmują, dla których prowadzenie zagrody łączone jest niejednokrotnie z hobby i kreślonymi zainteresowaniami. Często w pomoc podczas prowadzenia poszczególnych warsztatów zaangażowani są domownicy.

Figure 5. The person leading educational activities in educational farms of eastern region

Wykres 5. Osoba prowadząca zajęcia edukacyjne w zagrodach edukacyjnych regionu wschodniego

Source: Own elaboration on the basis of the information available on the website: www.zagrodaedukacyjna.pl.

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji zamieszczonych na stronie www.zagrodaedukacyjna.pl.

Sometimes it happens that group supervisors or persons employed by the hosts assist in teaching, for example: beekeepers, folk artists, instructors of physical recreation. It often happens also that the hosts, as people with considerable expertise in a given area, share it with other people who decide to take up a training with them. An example may be the owners of the agrotouristic farm "Ekorab" in the village of Yasen (Świętokrzyskie), Elżbieta and Bogdan Chara, who are happy to share their knowledge and experience with people wanting to start similar activities in the course of working together.

Conclusion

The educational function of villages and rural households is a new area of research interest and is written in the Polish scientific literature raised for over twenty years. Households, beyond the agricultural activities, due to their location in a specific natural environment, social and cultural village, have great potential to develop other functions of a social nature. One of the important functions is the educational function. It began to shape together with the touristic function of villages and accompany the development of rural tourism / agro tourism. It appeared in the last few years in a more expressive form on the stage of tourist households specialization. Education using the resources of material and immaterial rural households, but also natural, social and cultural resources of the village is a promising new area of activity of farms, performing the broader social mission. Large educational values of farms manifest themselves in particular in the teaching and learning of children and

Czasem zdarza się, że w prowadzeniu zajęć pomagają opiekunowie grup lub osoby zatrudnione przez gospodarzy, np. pszczelarze, artyści ludowi, instruktorzy rekreacji ruchowej. Niejednokrotnie zdarza się również, że gospodarze, jako osoby posiadające znaczną wiedzę w danym zakresie dzielą się nią z innymi osobami, które decydują się odbyć u nich np. praktyki. Przykładem mogą być właściciele ekoagroturystycznego gospodarstwa „Ekorab” we wsi Jasień (świętokrzyskie), państwo Elżbieta i Bogdan Chara, którzy swoją wiedzą i doświadczeniem chętnie dzielą się z osobami chcącymi rozpocząć podobną działalność w trakcie wspólnej pracy.

Podsumowanie

Funkcja edukacyjna wsi i gospodarstw wiejskich stanowi nowy obszar zainteresowań badawczych i wpisuje się w podnoszoną w polskim piśmiennictwie naukowym od ponad dwudziestu lat problematykę wielofunkcyjności obszarów wiejskich. Gospodarstwa wiejskie poza działalnością rolniczą, ze względu na ich usytuowanie w specyficznym środowisku przyrodniczym, społecznym i kulturowym wsi, posiadają duży potencjał do rozwijania także innych funkcji o charakterze społecznym. Jedną z ważnych funkcji jest funkcja edukacyjna.

Zacząła się ona kształtować wraz z funkcją turystyczną wsi i towarzyszyć rozwojowi turystyki wiejskiej/agroturystyki. W bardziej wyrazistej formie pojawiła się w ostatnich kilku latach na etapie specjalizacji gospodarstw agroturystycznych. Edukacja z wykorzystaniem zasobów materialnych i pozamaterialnych gospodarstw wiejskich, ale także zasobów przyrodniczych, kulturowych i społecznych wsi jest

young people. Multilateralism of educational activities including cognitive, emotional, educational and action fields, and the implementation of the educational process in an authentic rural environment make the learning activities on the farm appear to be a very effective form of complementary implementation of the school curriculum. This is evidenced by the experience of European countries which recognized the possibility of using farms in the education of children and young people many years ago and successfully implement educational programs in rural households. Innovative solution in Poland is the creation of a network of educational homesteads, mainly on the basis of already functioning tourist farms and implementation of these educational programs. Research conducted by the authors of the paper in educational homesteads in the eastern Polish region shows that educational activities conducted on-farm educational bring tangible benefits for educational homesteads and schools. Schools gain diversification and enrich the learning process - learning programs are oriented at practical action, opening schools and alternative education. For farmers, it is the meeting with prospective consumers, promotion of products of the farm, variety and enriching the daily life of the farmer, the joy of working with children and teachers, as well as additional income. The modern approach to education makes the farm an attractive place to teach classes, integrating theory with practice in a variety of subjects. Direct contact with the rich agricultural and natural environment and cultural and social farmstead promote a more holistic development of young people.

nowym obiecującym kierunkiem działalności gospodarstw rolnych, pełniącym szerzej rozumianą misję społeczną. Duże wartości edukacyjne gospodarstw rolnych ujawniają się w szczególności w nauczaniu i uczeniu się dzieci i młodzieży. Wielostronność oddziaływań edukacyjnych z uwzględnieniem sfery poznawczej, emocjonalnej i wychowawczej oraz sfery działania, a także realizacja procesu edukacyjnego w autentycznym środowisku wiejskim sprawiają, iż zajęcia edukacyjne w gospodarstwie rolnym okazują się bardzo skuteczną formą uzupełniającą realizację programów nauczania szkolnego. Świadczą o tym doświadczenia krajów europejskich, które już przed wieloma laty dostrzegły możliwości wykorzystania gospodarstw rolnych w kształceniu dzieci i młodzieży i z powodzeniem realizują programy edukacyjne w gospodarstwach wiejskich. Nowatorskim rozwiązaniem w Polsce jest utworzenie sieci zagród edukacyjnych, głównie na bazie funkcjonujących już gospodarstw agroturystycznych i realizacja w nich programów edukacyjnych. Badania prowadzone przez autorów opracowania w zagrodach edukacyjnych wschodniego regionu Polski wykazują, iż zajęcia edukacyjne prowadzone w gospodarstwach edukacyjnych przynoszą wymierne korzyści dla gospodarstw edukacyjnych oraz szkół. Szkoły zyskują urozmaicenie i wzbogacenie procesu kształcenia – programy nauczania zorientowane są na praktyczne działanie, otwarcie szkoły i alternatywne miejsce edukacji. Dla rolników natomiast jest to spotkanie z przyszłymi konsumentami, promocja produktów z gospodarstwa, odmiana i wzbogacenie codziennego życia rolnika, radość pracy z dziećmi i nauczycielami, a także dodatkowy dochód. Nowoczesne podejście do edukacji czyni gospodarstwo rolne atrakcyjnym miejscem do prowadzenia zajęć dydaktycznych, integrującym teorię z praktyką w zakresie wielu przedmiotów. Bezpośredni kontakt z bogatym otoczeniem rolniczo-przyrodniczym i kulturowo-społecznym zagrody wiejskiej sprzyja bardziej holistycznemu rozwojowi młodego człowieka.

References/Literatura:

1. Czarnowski S. (1956), *Kultura. Dzieła*. Tom I. PWN, Warszawa.
2. Kmita-Dziasek E. (2010), *Agroturystyczne gospodarstwa edukacyjne – idea i dobre przykłady*. Wydaw. Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie, Kraków.
3. Kmita-Dziasek E. (2011), *Wprowadzenie do zagadnień edukacji w gospodarstwie rolnym*. Wydaw. Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie, Kraków.
4. Kotowicz-Borowy I. (2004), *Antropologiczne dylematy turystyki kulturowej*, W: I. Sikorska-Wolak (red.), *Turystyka w rozwoju lokalnym*. Wydaw. SGGW, Warszawa, 45-51.
5. Majewski J., Lane B. (2000), *Turystyka wiejska i rozwój lokalny*. Fundusz Współpracy.
6. Malec-Kornajew Ł., Kania J. (2015), *Sztuka na wsi. Alternatywne możliwości dla turystyki wiejskiej*, W: W. Kamińska (red.), *Innowacyjność w turystyce wiejskiej a nowe możliwości zatrudnienia na obszarach wiejskich*. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa, s. 84.
7. Perepeczko B. (2004), *Przeszłość i przyszłość turystyki wiejskiej w polskim rozwoju lokalnym*, W: I. Sikorska-Wolak (red.), *Turystyka w rozwoju lokalnym*. Wydaw. SGGW, Warszawa, s. 36-37.
8. Sikorska-Wolak I. (2007), *Turystyka jako system dydaktyczno-wychowawczy*, W: J. Sikora (red.), *Turystyka wiejska a edukacja, różne poziomy, różne wymiary*. Wydaw. Akademia Rolnicza w Poznaniu, Poznań, s. 14.
9. Szczepański J. (1970), *Elementarne pojęcia socjologii*. PWN, Warszawa.
10. Wilkin J. (red.) (2010), *Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne*. Wydaw. IRWiR PAN, Warszawa.
11. www.zagrodaedukacyjna.pl.